

KOMENTÁRE K BIBLICKÝM KNIHÁM URČENÝM PRE BO 2016/2017

spracoval: prof. ThDr. PaedDr. František Trstenský, PhD.

KNIHA GENEZIS

Svojím obsahom sa Gn rozdeľuje na dve časti: **biblická predhistória (1,1-11,26)** a **dejiny patriarchov (11,27-50,26)**. Tento ročník biblickej olympiády sa zameriava na prvú časť, preto sa jej venujeme aj v tomto komentári.

Pri čítaní Gn 1-11 pamätajme, že Biblia obsahuje obraz sveta, ktorý už nezodpovedá naším poznatkom o svete.

Gn 1,1-2,3 je prológom do celej hebrejskej Biblie. Prvé 3 dni Boh oddeľuje, ďalšie 3 dni naplňa. Jestvuje teda paralela medzi dňami: 1-4, 2-5, 3-6. Keď Biblia vznikala, nejestvovala ateistická verzia vzniku sveta. Poznáme opisy vzniku sveta a človeka aj v mezopotámskej literatúre (akadská, sumerská, babylonská). Gn 1-11 je polemikou so starovekými mýtmi o stvorení. Odmietá „zrod“ bohov, mesiac, slnko, hviezdy boli inde uctievané ako bohovia, pre Bibliu sú iba stvorenstvom. Jazyk je síce podobný okolitým národom, ale posolstvo je odlišné. Určuje hierarchiu stvorenia: Boh – človek – svet. Nepoužíva sa vedecký, ale skôr liturgický jazyk: požehnanie, svetlá na určovanie sviatkov, sobota ako deň, ktorý je zasvätený. Gn 1-11 určuje piliere ľudského života. Odpovedá na existencionálne otázky: odkiaľ som, odkiaľ má pôvod láska muža a ženy, odkiaľ pochádza rodina, prečo je vo svete zlo, prečo jestvuje smrť, odkiaľ sa berie túžba byť ako Boh... Gn 1-11 určuje aj základné pravidlá pre ľudský život: človek má vládnuť svetu, ale nie Bohu; hodnota každého človeka, lebo je stvorený na Boží obraz; človek má napodobňovať Boha v starostlivosti o svet. Ako Boh naplnil zem, aj človek má naplňať zem, ako Boh požehnal zem, aj človek má zem požehnávať, nie ju ničiť. Preto odporúčam prečítať aj encykliku pápež Františka *Laudato si*.

Nerešpektovanie pravidiel znamená chaos a neporiadok, čo je vyjadrené rozprávaním o prvom hriechu, o potope a stavbe babylonskej veže. Svätopisec hlboké pravdy o Bohu, človeku, svete vyjadril ľahko zapamätateľnými symbolickými príbehmi, ktoré nútia človeka premýšľať. Človek tým, že sa postavil proti Bohu, narušil vzťah s Bohom, ale aj s ľuďmi a so svetom. Je to snaha o vlastnú alternatívu slobody oproti tej, ktorú nám dal Boh, avšak ktorá vlastne vedie človeka k otroctvu.

Rozprávanie a Kainovi a Ábelovi vychádzajú sú názornou ukážkou dôsledkov hriechu z predchádzajúcej 3. kapitoly. Ak sa človek odcudzí Bohu, má to dosah aj na medziľudské vzťahy. Vidíme, že hriech pokračuje, nezostal iba pri prvých rodičoch.

Gn 1-11 je veľmi dôležitá pre základné témy katolíckej náuky, preto chcem povzbudiť kňazov, učiteľov náboženstva a katechétov, aby to využili v rozhovore s mladými ľuďmi. Sú to témy: Stvoriteľ a stvorenstvo, rovnosť muža a žena, ľudská duša, dedičný hriech, pokušenie, existencia zla.

Gn 6-9 obsahuje opis potopy. Hoci podobné rozprávania nájdeme aj v mimobiblickej literatúre a svätopisci ich poznali, Biblia obsahuje dôležité rozdiely. Biblia rázne odmieta polyteizmus – mnohobožstvo, Boh sa nezrieka človeka ako takého, dáva mu opätovne nový začiatok a neustále má kontrolu nad svetom. Napriek rôznym snahám nie je možno nateraz z archeologického hľadiska potvrdiť historickosť potopy, ktorá by zaplavila celý svet alebo aspoň Blízky Východ. Na druhej strane je preukázateľné, že záplavy často postihovali Mezopotámiu. Príbeh však hovorí o novom začiatku pre ľudstvo, ktoré predstavuje Noemova rodina. Môžeme až povedať, že Noe je zobrazený ako nový Adam. Stvorenstvo prežíva nový začiatok a ľudstvo dostáva novú príležitosť vo vzťahu s Bohom. Posledné slovo teda nemá potopa, ale Boh a jeho požehnanie. Boh sa nikdy nezrieka človeka.

Úloha rodokmeňov v Gn 5 a 10 je vyjadriť zaradenie človeka, jeho prepojenie do širších vzťahov a umožňujú pochopiť aj nasledujúce príbehy. Môžeme povedať, že Gn 1-3 sa zaoberajú vznikom vesmíru a života. Gn 4-11 podávajú vznik a vývoj ľudstva, tzn. akési pradejiny. Tieto kapitoly nenapísal jeden svätopisec, ale sú výsledkom viacerých generácií a spájajú viaceré témy. Preto sú tam rôzne opakovania, rozdielne štýly vyjadrovania.

Napokon sa dostávame k príbehu o Babylonskej veži. Podľa niektorých odborníkov toto rozprávanie je historické a hovorí o pokuse vytvoriť veľkú politickú ríšu. Iní považujú príbeh za etiologické rozprávanie, ktorého cieľom je vysvetliť isté javy v ľudstve: množstvo rozdielnych jazykov, pôvod mena a mesta Babylon, jestvovanie národov po celej zemi. Určite je potrebné čítať príbeh v spojení s predchádzajúcimi kapitolami. Opäť vidíme vzoprenie sa proti Bohu. Ide o vyjadrenie predovšetkým náboženskej pravdy, že nie človek, ale Boh je Pánom dejín. Človek má svoje ohraničenia, preto nikdy nebude „ako Boh“. Ale Babylonskou vežou sa všetko nekončí. Boh opäť dáva nádej, je to príbeh Abraháma a jeho potomstva, ktorému sa dá spoznať a ktoré bude viesť. Babylonskú vežu neskôr môžeme čítať aj v kontexte zoslania Ducha Svätého na Turíce, kde môžeme vidieť, ako Boží Duch rúca bariéry a slobodne účinkuje svojimi milosťami v srdciach a mysliach ľudí.

KNIHA SUDCOV

Kniha bola napísaná po hebrejsky. Jej text je pomerne dobre zachovaný. V názve knihy nejstávajú nijaké problémy, vo všetkých verziách (hebrejská, grécke, latinská) je zhodný

(šofetím - kritai - iudices) - Sudcovia. Názov knihy je veľmi výstižný. Ak slovo „sudca“ neberieme v dnešnom slova zmysle, ale v biblickom, kde *šafat* znamenalo „zaistiť spravodlivosť“; „pomstiť krivdu“; „oslobodiť nevinného spod útlaku“ alebo všeobecnejšie: „znovu ustanoviť kompromisnú situáciu“ zaistením triumfu potlačeného práva a zaistením slobody. Teologický zmysel tohto slova dáva podobný obsah. Boh povoláva svojich sudcov, aby uplatnili Boží poriadok a Boh sám je sudca národov.

V knihe Sudcov vystupuje dvanásť sudcov, šesť väčších a šesť menších sudcov. Sudcu z knihy Sudcov by sme mohli charakterizovať ako príležitostného veliteľa, akéhosi diktátora, ktorý je v kritickvej dobe vybavený všetkými právomocami s cieľom vyslobodiť jeden alebo viaceré izraelské kmene z útlaku ich susedov. Počas obdobia pokoja sudcovia mali podelené svoje oblasti s limitovanou právomocou. Niektorému sudcovi pomáhal aj napr. jeho syn alebo viacerí členovia rodiny. V takomto prípade vykonávali úlohy veliteľov (náčelníkov). V čase nebezpečenstva sa prejavovali centralistické tendencie. Ani jeden sudca nevykonával svoju funkciu súčasne nad všetkými kmeňmi, ale maximálne nad niekoľkými kmeňmi, ktoré boli v momentálnom nebezpečenstve, alebo v područí nejakého cudzieho kmeňa. Po vyslobodení nastáva opäť slobodný život.

Celá kniha je zostavená homogénne: na začiatku je trochu dlhší úvod (1,1-3,6), za ktorým nasleduje vlastná časť, korpus knihy (3,7-16,31) a záver tvorí dvojnásobný dodatok (kap. 17-18 a 19-21).

Úvod (1,1-3,6): obsahuje dve časti, opis politickej situácie a náčrt historicko-teologickej interpretácie Izraela Boh posielal sudcov v čase nebezpečenstva alebo už v čase útlaku, ktorí vyslobodili ľud spod útlaku. Vždy sa opakuje schéma hriech - trest - ľútosť - vyslobodenie, ktorá je aj hlavnou štruktúrou knihy.

Hlavnú časť knihy (3,7-16,31) tvoria jednotliví sudcovia: Otoniel, Aod, Samgar, Debora a Barak, Gedeon, Tola, Jair, Jefte, Abesan, Ahialon, Abdon, Samson.

Dodatky (kap. 17 - 18): opísaný je istý Micha, u ktorého býval istý levita. Tohto našli Daniti (kmeň Dan) a zajali do svojho nového prostredia, kde bol ustanovený za kňaza svätyne v Šíle.

(19 - 21): je tu reč o hanebnom čine Benjamíncov v Gabae. Na smrť utýrali istú Betlehemčanku. Jej manžel rozsekal jej mŕtve telo na dvanásť častí a poslal do všetkých kmeňov. Nasledovala trestná výprava. Benjamínci boli porazení. Všetky ostatné kmene urobili prísahu, že nedajú Benjamíncom svoje dcéry za ženy. Vznikol však problém, ako zaistiť pokračovanie rodu. Rozhodli tak, že pobili mužov Jabesa Galaadského za to, že neprišiel na sviatky do Šílo a ich dcéry si Benjamínci mali vziať za manželky a keď ešte

chýbalo, mali si ukradnúť z tých dievčat, ktoré prišli tancovať na sviatky do Šílo. Zmysel úryvku vysvetľujú vety (tzv. inklúzia), do ktorých je táto udalosť vložená v 19,1 a 21,25: „V tom čase nebolo v Izraeli kráľa...“; „V tých dňoch nebolo v Izraeli kráľa...“

Autor knihy sa podujal podať históriu Izraela tej doby podľa 4-fázovej schémy (hriech - trest - ľútosť - vyslobodenie) a tomu podriaďuje aj výber materiálu. Pri podávaní jednotlivých etáp informuje aj o niektorých detailoch napr. modlárske praktiky, trest prostredníctvom útlaku zo strany cudzincov, vyslobodenie prostredníctvom nejakého sudcu. Tieto etapy sú často uvádzané nejakými formulami:

- hriech: „Izraelovi synovia robili, čo je zlé v Pánových očiach...“ (2,11; 3,7.12; 4,1...)
- trest: „tu vzbĺkol Pánov hnev proti...“ (2,14.20; 3,8; 10,7)
- ľútosť: „tu volali Izraelovi synovia k Pánovi...“ (3,9.15; 4,3; 6,6...)
- vyslobodenie: „Pán vzbudil Izraelovým synom osloboditeľa...“ (3,9.15)

Zdá sa, že dielo nevzniklo naraz ani od jedného autora. Pravdepodobne jestvovali pramene, ktoré mohli spočiatku kolovať v ústnej forme. Tieto tradície sa sústreďovali v rámci toho kmeňa, ktorého sa týkali.

Zaujímavou literárnou stránkou týchto rozprávání je istá záľuba v tragicko-komických prvkoch (Samson, riešenie krádeže dievčat v Šílo, spôsob boja Gedeona). Taktiež sa v tejto knihe nachádzajú pomerne pestré druhy: jemná poézia (5,1-31); enigma (hádanka) (14,14); modlitba (5,31; 16,29; 21,3); dialóg (11,6-28)...

Kniha Sudcov nedovoľuje napísať nejakú súvislú históriu. Ide totiž o umelú chronológiu. Kládie vedľa seba obdobia, ktoré sa navzájom mohli prekrývať, pretože útlak a oslobodenie sa vždy dotýka iba jednej časti územia. Obdobie sudcov bolo obdobím medzi kmeňovým a monarchistickým režimom.

Náboženské posolstvo: Kniha zdôrazňuje dôležitosť dodržiavať Božie príkazy (2,17; 3,4); neopustiť Boha v prospech iných bohov (2,11.13.19; 3,7; 6,10; 10,6.10.13); nepripojiť sa k modlárom (2,2; 3,6).

Svätopisec ukazuje, že na sudcoch spočinul Boží duch, a takto sú vyzvaní stáť na čele nejakej vojenskej akcie zameranej na oslobodenie národa alebo kmeňov. Ich poslanie je teda náboženské a v tomto svojom poslaní sa sudcovia stávajú aj politickými vodcami ľudu. Ich poslanie je charizmatické, po skončení alebo naplnení úlohy sa osoba sudcu sťahuje do úzadia.

Napriek nevernostiam Izraela však zmluva neprestáva platiť, Boh totiž neprestáva dodržiavať svoje prisľúbenia a víťazstvá sudcov sú stále novými dôkazmi tejto Božej priazne voči svojmu ľudu. Kniha Sudcov sa stala istým modelom, ktorý na pozemských víťazstvách

sudcov hovorí o poslednom definitívnom víťazstve Mesiáša. Kniha teda predstavuje Ďalší stupeň v postupe Božieho zjavenia a v upevňovaní a prehľbovaní viery ľudu v Boha.

KNIHA DANIEL

Kniha proroka Daniela nesie meno nie podľa autora, ale podľa hlavnej postavy. Meno Daniel znamená „Boh je sudca“ alebo „Mojím sudcom je Boh“. Kniha sa delí na tri hlavné časti. Prvá časť (Dan 1-6) obsahuje rozprávania, ktoré sa odohrávajú na rozličných dvoroch pohanských kráľov. Z rôznych konfliktov vychádza Daniel vždy ako víťaz. Druhá časť (Dan 7-12) obsahuje 5 apokalyptických videní, ktoré sú dané Danielovi, ktorý o nich hovorí v 1. osobe. Tretia časť (Dan 13-14) hovorí o starcoch, ktorí sa spreneverili svojmu poslaniu a v 14. kapitole je výsmech z pohanstva. Židovská tradícia neprijala do svojho kánona tie časti knihy, ktoré boli napísané v gréčtine (Dan 3,24-90; 13-14). Tieto časti sa nenachádzajú ani v protestanských vydaniach Biblie. Židovská tradícia nezaradzuje spis medzi tzv. prorocké ale medzi tzv. spisy, ktoré nasledujú po Tóre a Prorokoch. Zvláštnosťou tejto knihy je, že obsahuje tri jazyky, v ktorých bola pôvodne napísaná: hebrejčina 1,1-2,4a; kap. 8-12; aramejčina: 2,4b-7,28, okrem textu v 3,24-90, ktorý je v gréčtine; gréčtina: 3,24-90; kap. 13-14.

Štýl, ktorým sú napísané kapitoly Dan 1-6 a 13-14 sa podobá rozprávaniu v Knihe Ester, Tobiáš, ale najmä postavu Jozefa Egyptského v Knihe Genezis, s ktorým Daniel nesie podobnosti v správaní (dar rozumieť posolstvu snov a vykladať ich význam; rozhodnutie Jozefa nepoškvrniť sa cudzoložstvom a Daniel zase nepoškvrniť jedlom; Jozef sa stáva správcom v Egypte, aj Daniel sa stáva správcom v Babylone).

Hoci hovoríme o Knihe proroka Daniela, tento spis je v skutočnosti apokalyptický (nie prorocký) spis. Apokalyptika začína predovšetkým v helénskom období (koniec 4. stor. pred Kr.). Helenizmus bol zo strany zbožných Židov považovaný za nástrahu pre vieru. Videli, že helénska kultúra nivočí židovské prostredie. Helenizmus prenikol do samotného náboženstva. Boli snahy pretvoriť Jeruzalem podľa vzoru helénskych miest. V blízkosti jeruzalemského chrámu bol vybudovaný štadión na atletické preteky. Konali sa zápasy, na ktorých sa zúčastňovali aj obnažení židovskí zápasníci. Grécke umenie prinieslo nahotu v zobrazovaní ľudských osôb, čo židovské náboženstvo prísne zakazovalo. Apokalyptická literatúra konfrontuje vieru v Boha s prostredím, v ktorom žije. Dopúšťame sa preto omylu, keď si myslíme, že ide o rojčenie alebo snárstvo. Apokalyptik citlivo vníma realitu a snaží sa hľadať odpovede. Vyžaduje od seba a od svojich vrstovníkov vernosť Bohu a zachovávanie morálnych predpisov.

Podľa príbehu Daniel pochádzal zo vznešeného židovského rodu. V čase babylonského zajatia bol vychovávaný na babylonskom kráľovskom dvore, osvojil si babylonskú kultúru a získal si takú autoritu, že dlhý čas mal medzi babylonskými mudrcmi vedúce postavenie a vynikal múdrosťou. Kniha uvádza Danielove zážitky na babylonskom dvore a viaceré jeho videnia. Hlavnou témou tejto knihy je konflikt medzi židovským náboženstvom a pohanskými panovníkmi. Daniel vystupuje so svojou múdrosťou a vernosťou Bohu. Kniha je písaná formou „hagady“, čo je rozprávanie historiek a príhod so zámerom vyjadriť nejaké mravné poučenie. Rozprávanie o Danielovi tak nemožno chápať ako čisto historické udalosti. Autor napísal túto knihu okolo roku 165 p. n. l., no príbeh zasadzuje do obdobia okolo roku 600 p. n. l. Vtedy kráľ babylonský Nabuchodonozor dobyl celú Mezopotámiu, ba dokonca aj Egypt a vytvoril silnú ríšu. V roku 587 pred Kr. vyplienil a úplne zničil Jeruzalem a jeho svätý chrám a mnohých Židov odviekol do zajatie do Babylonu. Autor spisu žil v 2. stor., v dobe, keď krajinu ovládal Antiochus IV. Epifanes z dynastie Seleukovcov, ktorý svojou krutosťou a zneucťovaním židovského náboženstva silno pripomínal kráľa Nabuchodonozora. Text sa nepridŕža známých faktov a historické nezrovnalosti sú v ňom časté, ale na zreteli je predovšetkým posolstvo. Kniha chce povedať dve zásadné veci: v spore medzi židovstvom a pohanstvom má byť ľud aj tu a teraz verný vo vyznaní jediného pravého Boha, ktorý verne sprevádzal svoj ľud aj v minulosti; a ďalej, pohanskí panovníci a vodcovia sa skôr či neskôr chytia do pasce, ktorú sami pripravili.

Pamätajme, že symbolizmus je jazykom apokalyptiky. Zvieratá zastupujú správanie ľudí a národov, čísla majú svoj symbolický význam: 7: plnosť, požehnanie; 12: vyvolenie, potomstvo; 40: generácia, príprava na nové poslanie; 6: nedokonalosť.

Kniha proroka Daniela vidí pády babylonskej ríše, Médov, Peržanov a Grékov a podáva ich postupne jeden za druhým. Systematizuje dejiny do veľkých období, ktoré hodnotí. V 2. kapitole delí ľudské dejiny podľa štyroch období kovov: zlato, striebro, bronz a železo. Ľudia nemôžu zmeniť to, čo Božia vôľa pripravila, ale majú sa usilovať spoznať, v ktorom bode v schéme dejín sa nachádzajú a ako sa majú správať.

Hlavnou postavou nie je Daniel, ale Boh. On je prameňom múdrosti a udeľuje ju Danielovi, On mu dáva dar vysvetľovať proroctvá, On chráni mladíkov v ohnivej peci. Skutočnými vládcami nie sú pozemskí králi, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať, ale Boh je Kráľom celej zeme, v jeho rukách je čas i večnosť, jednotlivci aj národy. Jeho vláda sa nevzťahuje len na židovský národ a územie, ale je Pánom celej zeme. To ale znamená, že aj našim poslaním je plniť jeho vôľu, kdekoľvek sa nachádzame, ešte viac, ak žijeme pre vieru neprajnom prostredí.

V Dan 1-6 je posolstvo pre Židov, ktorí žijú mimo územie svojej domoviny. Nemajú nablízku jeruzalemský chrám, kňazov, rodinu a priateľské prostredie. Predsa sa majú usilovať zostať vernými Bohu. Keď v roku 539 pred Kr. perzský kráľ Kýros umožnil Židom návrat do domoviny, mnohí z nich zostali v cudzine, lebo sa tam usadili, založili rodinu, našli dobrú prácu. Preto táto časť knihy chcela povzbudiť všetkým, ktorí žili v podobných pomeroch. Život viery je možný aj v cudzine. Kniha ukazuje, ako sa zúčastňovať na živote cudzieho národa pod cudzou (pohanskou) vládou bez toho, aby sa zradili Božie prikázania. Táto časť je aktuálna aj dnes, keď mnohí veriaci cestujú za prácou, štúdiom do zahraničia, na internáty, do cudzích miest. Sú vzdialení od rodného chrámu, rodiny, zázemia, ale majú aj v novom prostredí zostať verní Bohu a Cirkvi a žiť v tamojšom spoločenstve veriacich.

V Dan 7-12 je opísaných 5 videní. Videnie je prostriedkom komunikácie s božským svetom, čo je známe už z prorockej literatúry. Aj preto v katolíckom zozname inšpirovaných kníh je Daniel uvedený medzi prorockými spismi. Ide o videnia, v ktorých vystupujú šelmy a majú symbolický význam. Predstavujú politické mocnosti. Napriek ich sile, Boh stojí nad nimi a rozhoduje o ich životoch. Táto časť ukazuje, že všetky formy zla a utrpenia sú dočasné. Príde ich koniec, o ktorom vie Boh. Preto je potrebné byť vytrvalý vo viere a dôverovať Bohu. Dan 7-12 je svojím charakterom odlišná od predchádzajúcich kapitol Dan 1-6, kde kniha vyjadruje sympatie k cudziej politickej moci. V Dan 7-12 sa tento postoj mení a politická moc je personifikovaná mytologickými obludami, ktoré vychádzajú z mora. To vedie niektorých biblistov k presvedčeniu, že kniha nie je dielom jedného autora, ale viacerých autorov z rôznych období. Táto časť obsahuje aj obraz „syna človeka“, ktorý sa stal v Novom zákone titulom Ježiša Krista. Výraz „Syn človeka“ znamená jednoducho toľko ako „človek.“ V Ježišovi Kristovi sa zjavuje človek, aký má byť skutočne. Kniha proroka Daniela nám však ukazuje aj novú perspektívu tohto výrazu. V Dan 7, kde je tento obraz použitý, najskôr vystupujú „zdola“ - z hĺbín morskej obludy, ktoré predstavujú násilie a zlobu. Potom však prichádza v nebeských oblakoch (porov. Dan 7,13-14) Syn človeka. Proti beštiam zdola stojí človek zhora. Syn človeka predstavuje víziu budúceho kráľovstva spásy - pozitívna podoba dejín oproti negatívnej skúsenosti s pozemskými vladármi. Na tieto očakávania nadviazal Ježiš svojím ohlasovaním Božieho kráľovstva, ktoré prišlo v jeho osobe.

Dan 13 zdôrazňuje, že Boh sa ujme tých, ktorí mu dôverujú, zachovávajú jeho predpisy a nepodliehajú tlakom okolia a obráni ich. Dan 14 je výsmechom modlárstva a pohanstva.

Zuzana predstavuje ideál pravého veriaceho. Je opísaná ako tá, ktorá zachováva Mojžišov zákon - je krásna vnútri a je krásna aj navonok. Je to o zachovaní manželskej

vernosti. Meno „Zuzana“ znamená „Ľalia“, čo je symbolom je čistoty. Mená starcov nepoznáme. Je to úmysel, akoby autor chcel povedať, že ich skazené správanie sa môže opakovať v ktoromkoľvek období dejín. Zuzana dôveruje v Boha aj v ohrození života. Boh jej zosiela pomoc v osobe mladého Daniela. Posolstvo príbehu je vyjadrené Dan 13,60: *„Boh zachraňuje tých, čo v neho dúfajú.“*

V 14. kapitole sa spomína božstvo Bél, čo je babylonská výslovnosť kanaanského boha Baala. V Starom zákone sa viackrát spomína, že Izraeliti často podľahli kultu boha Baala a zanechali pravého Boha Izraela (Sdc 2,11-13). Príbehom sa vyjadruje kritika modlárstva. Vidíme aj symbolický počet Bélových kňazov - 70, oproti samotnému Danielovi. Na množstvo ale nezáleží, podobne, ako aj Zuzana čelila presile, ale Boh si obráni svojich. Pohanský kult je zosmiešnený nie nejakým zázrakom, videním, ale obyčajným trikom s popolom.

V príbehu o drakovi (Dan 14,22-26) ide opäť o výsmech z pohanského náboženstva, keďže Babylončania uctievali boha Marduka, ktorý často býval zobrazený v podobe draka. Ide o poníženie národného božstva Babylonu pred pravým Bohom Izraela, ktorého Daniel je ctiteľom.

V Dan 6 už bol príbeh Daniela v levovej jame. Teraz sa opäť stretávame s týmto obrazom. Odkaz je rovnaký. Pán sa ujíma svojich, ktorí v neho dôverujú.

Treba poukázať na dôležitosť tejto starozákonnej knihy pre Nový zákon. Jeden z najčastejších titulov Pána Ježiša „Syn človeka“ vychádza z mesiášskej interpretácie videnia v Dan 7. Jánova apokalypsa preberá mnohé obrazy a symbolický jazyk z Knihy proroka Daniela, napríklad videnie zvierat v Dan 7 nachádza odozvu v Zjv 13. Keď sa v Dan 2,27-28 hovorí o tajomstve, ktoré pozná iba Boh, má to svoje naplnenie v slovách Pána Ježiša o tajomstve Božieho kráľovstva (Mk 4,11). V Lk 20,18 Pán Ježiš vzťahuje na seba slová o kameni, ktorý všetko rozdrúza z Dan 2,34-35. V Mt 24,15 Pán Ježiš hovorí o ohavnosti spustošenia, čo je výraz, ktorý sa používa aj v Dan 11,31 a 12,11.

LIST EFEZANOM

Efez leží na východnom pobreží Anatólie v dnešnom Turecku pri ústí rieky Kayster do Egejského mora. Za vlády cisára Augusta (27 pred Kr.-14 po Kr.) sa Efez stal sídlom provincie Ázia a zažíval obrovský ekonomický a kultúrny rozvoj. Mesto malo dve významné stavby. Prvou bolo divadlo s kapacitou 24 000 miest. Druhou bol chrám bohyně Artemis (v latinčine Diana), ktorý patril medzi sedem divov sveta. Odhaduje sa, že v 1. storočí po Kr. malo mesto približne 250 000 obyvateľov.

Pavol prvýkrát navštívil mesto na konci svojej 2. misijnej cesty okolo roku 53 po Kr. Stretol sa tu už s kresťanmi, ktorí naliehali na neho, aby zostal v ich meste. Bol však rozhodnutý vrátiť sa do Antiochie, preto nezostal, ale prisľúbil, že sa vráti tak rýchlo, ako to bude možné. V Efeze nechal svojich spolupracovníkov, manželov Akvilu a Priscilu (Sk 18,18-21). Nasledujúci rok splnil svoj sľub a vrátil sa do mesta niekedy v lete 54 po Kr. Podľa Sk 20,31 Pavol strávil v Efeze celkovo 3 roky. Skutky apoštolov spomínajú niektoré jeho epizódy v tomto meste. Sedem synov istého židovského veľkňaza Skévu sa snažilo vyhnúť zlého ducha spôsobom, ktorý videli na Pavlovi (Sk 19,13). Očakávaný výsledok však nielenže nenastal, ale obrátil sa proti nim. Zlatník menom Demeter, ktorý vyrábala strieborné reprodukcie chrámu bohyne Artemis, vyvolal pobúrenie a obvinil Pavla z rúhania. Mestský úradník však jeho žiadosti nevyhovel. Podľa nášho názoru v tomto meste boli napísané Pavlove listy 1 Kor, Flp, Flm a Kol. Kresťanská tradícia z 2. storočia po Kr. uvádza, že apoštol Ján žil a zomrel prirodzenou smrťou v tomto meste. Iná tradícia uvádza, že v tomto meste žila aj Ježišova matka Mária.

Určenie času a miesta zostavenia listu je, samozrejme, podmienené vyriešením otázky autorstva. Biblisti, ktorí považujú Ef za Pavlov autentický list, kladú jeho napísanie do rokov väzenia v Ríme 61-63 po Kr.

Zástancovia zostavenia Ef po Pavlovej smrti dobu vzniku najčastejšie kladú medzi roky 80-90 po Kr. Uvediem aspoň niektoré ich argumenty. V Ef 2,20 sú apoštolí už minulosťou a spolu s prorokmi tvoria základ Cirkvi a Kristus je jej uholným kameňom. V Ef 3,5 sú apoštolí a proroci označení *hágioi* – *svätí*. Nepredpokladáme, že by takto sám seba nazval autor listu, keby ním bol apoštol Pavol. V Ef sa nenachádza téma protikladu ospravedlivenia z viery a zo skutkov. Takmer vôbec sa neuvádza myšlienka očakávania druhého Kristovho príchodu a len raz sa spomína Duch Svätý (Ef 4,30). Nenájdeme misijné zameranie kresťanov, ale Cirkev je predstavená ako jednota Židov a pohanov zjednotených v Kristovi. Nespomínajú sa ani napätia v odlišnom uplatňovaní Mojžišovho zákona medzi židokresťanmi a pohanokresťanmi. V liste sa nespomína osobný vzťah ku konkrétnemu kresťanskému spoločenstvu, ale Cirkev má univerzálny charakter.

Označenie Ef ako deuterio-Pavlov list, tzn. list napísaný po smrti apoštola Pavla nijako neznamená spochybnenie jeho miesta v zozname posvätných spisov Svätého písma. Zvyk písať v mene inej osoby, tzv. pseudonymia, bol v staroveku častým zjavom. Stretávame sa s ním v židovskej a gréckej literatúre a aj pri viacerých spisoch Svätého písma. Jestvovalo na to niekoľko dôvodov. Bola to úcta a obdiv, ktorý vyjadroval skutočný autor voči osobe, ktorá bola uvádzaná ako autor. Týmto spôsobom myšlienky učiteľa a majstra boli ďalej prítomné

medzi jeho žiakmi a nasledovníkmi. Priradenie autorstva významnejšej postave dávalo väčšiu vážnosť aj samotnému spisu a umožňovalo šíriť jeho myšlienky. Uvádzame prirovnanie českého biblistu Petra Pokorného, ktorý spomína príbeh o starozákonnom Jakubovi, ako získal prvorodenstvo (porov. Gn 27). Jakub použil lesť. Ruky a krk si obalil kožkami kozliat, aby ho jeho otec Izák považoval za prvorodeného Ezaua, ktorý bol chlpatý, a udelil mu svoje požehnanie. Tak aj deuterio-Pavlove listy použili zmienky o osobnej situácii Pavla, aby v kresťanstve získali právo prvorodenstva, tzn. aby sa stali súčasťou zoznamu inšpirovaných kníh Svätého písma, kam definitívne a natrvalo patria.

Biblisti sa domnievajú, že Pavlovi spolupracovníci, žiaci a nasledovníci vytvorili niečo na spôsob „Pavlovej školy“, čo sa prejavilo v ďalšom šírení kresťanstva, ako aj v literárnej kompozícii diel, ktoré vznikali aj po apoštolovej smrti. Najvážnejším kandidátom na vznik takejto „školy“ je Efez, o ktorom sa spomína, že Pavol si v ňom oddelil učeníkov, a tak ich učil (porov. Sk 19,9).

Autor Ef sa dotýka viacerých tém, ale všetky vychádzajú z dôrazu na jednotu Cirkvi, ktorú založil Kristus a pre veriacich je nevyhnutné udržiavať s ním trvalé spojenie. S rozširujúcim sa kresťanstvom sa potreba zachovať jednotu stávala čoraz intenzívnejšia, lebo rôzne pomýlené postoje prenikali do spoločenstva veriacich. Rovnaké témy sa objavujú v novozákonných spisoch toho istého obdobia (napr. 1-2 Tim a Tít; ďalej v 1-2 Jn a v Júd).

List odráža aj generačnú „výmenu“. Po období apoštolov pokračujú v ohlasovaní Kristovho evanjelia ich nasledovníci, ktorí sa stávajú predstavenými kresťanských spoločenstiev. To mohlo vyvolať aj krízu a spochybnenie ich autority a ohrozenie jednoty spoločenstva. Vidíme, že Ef sa odvoláva na svätých apoštolov a prorokov, medzi ktorými zohráva dôležité miesto Pavol. Spoločenstvá veriacich Malej Ázie vznikli na základe jeho ohlasovania a autor Ef vystupuje v jeho mene.

Ef varuje kresťanov pred návratom k predošlému spôsobu života starého človeka. Vystríha pokrstených, aby nežili, akoby nikdy pokrstenými neboli. Autor preto neváha vstupovať až do konkrétností kresťanského života, dáva usmernenia pre manželov a deti, ako aj pre konkrétne služby v cirkevnom spoločenstve. Ef je inšpiráciou pre dnešnú reč Cirkvi, aby nezostala pri všeobecných poučkách, ale neváhala rozprávať konkrétnym jazykom. Úloha Cirkvi nie je len **reagovať** na nebezpečenstvá a brániť kresťanské hodnoty, ale predovšetkým **propagovať** myšlienky kresťanstva ako pozitívne, radosť a pokoj prinášajúce zásady pre celú spoločnosť. Tento list je ukážkou a príkladom pastierskeho listu veriacim.

Literatúra:

Dubovský, P. (ed.): *Genezis*. Dobrá kniha : Trnava, 2008.

Trstenský, F.: *Paolove listy z väzenia. Exegeticko-teologická analýza*. KBD : Svit, 2012.

Tyrol, A.: *Všeobecný úvod do historických kníh Starého zákona*. KBD : Svit, 2000.

SPOLOČNÁ TÉMA VYBRANÝCH KNÍH: ZÁPAS O PRAVÉ HODNOTY

Východiskom pre našu tému je Kniha Genezis. Prvé kapitoly obsahujú nadčasové pravdy o Bohu, o človeku, o svete a o vzťahoch v ňom. Prvých jedenásť kapitol je výbornou príležitosťou pre katechéta/učiteľa, aby rozprával o hodnotách, ktoré sú zásadné pre život na zemi. Ponúkнем aspoň niektoré: Boh ako Pôvodca všetkého, ktorý stvoril vesmír, človeka. Tu je priestor, aby sme hovorili žiakom o Bytosti, ktorá je večná, všemohúca, presahujúca. Boh, ktorý je Otec a z lásky volá všetko k jestvovaniu. Stvorený svet - Kniha prírody svojou krásou, harmóniou, poriadkom, hovorí o svojom Stvoriteľovi. Už zo stvorených vecí možno spoznať Boha. Boh však nekomunikuje s človekom len nepriamo - cez stvorenstvo, ale vstúpil s ľudstvom do dialógu. Stvoril človeka na svoj obraz, vpísal do nášho vnútra túžbu po ňom samom, nesieme v sebe obraz Boha. Prvé kapitoly hovoria o dôstojnosti každého človeka, o rovnosti muža a ženy, ale aj ich vzájomnej rozdielnosti. Hovoria o ochrane prírody, človeka, životného prostredia. Odcitujem slová emeritného pápeža Benedikta XVI.: z jeho encykliky *Caritas in veritate*: „Svet nemožno analyzovať tak, že izolujeme jeden z jeho aspektov, pretože „kniha prírody je jedna a nedeliteľná“ a jej súčasťou je životné prostredie, život, sexualita, rodina, spoločenské vzťahy a ďalšie aspekty.“ (bod 51) Prvé kapitoly hovoria aj to, že ak sa tieto pravdy a hodnoty nerešpektujú, dochádza k degradácii ľudského spolunažívania, vzťahov, k ničeniu prírody. Prečítajte si spolu so žiakmi aspoň niektoré úryvky z encykliky pápeža Františka *Laudato si*.

Hriech prvých rodičov, hriech Kaina, Potopa sveta, Babylonská veža zase pripomínajú neustále pokušenie človeka, ľudstva „byť ako Boh“ aj s devastujúcimi dôsledkami pre spoločnosť. Je to pokušenie: 1. žiť akoby Boha nebolo; 2. určovať, čo je správne a čo nesprávne podľa vlastného úsudku; 3. vyberať len niektoré Božie pravdy a prehliadať resp. odmietať tie, ktoré nám nevyhovujú.

Kniha Genezis nám hovorí aj o neustálej odpúšťajúcej Božej láske. Boh dáva človeku - ľudstvu neustále nový začiatok.

Zvyšné tri knihy: Sudcov, Daniel, List Efezanom, môžeme chápať aj ako zápas tých, ktorí Bohu uverili o tieto hodnoty a pravdy. Kniha sudcov opisuje obdobie, keď izraelský národ už vlastnil prisľúbenú zem, ale nepočúval Pánov hlas, bol si až príliš istý sebou samým, začal

s týmto darom zaobchádzať nezávisle od Boha. Sudcovia pripomínajú tieto pravé hodnoty. Podobne aj Kniha Daniel nám ukazuje, ako sa dajú žiť tieto hodnoty aj v cudzom prostredí, dokonca v nepriateľskom prostredí, ako Boh neopúšťa tých, ktorí sa k nemu utiekajú. Ale nie je to lacná vypočítavosť na spôsob: Ja dôverujem Bohu a On všetko urobí namiesto mňa, On veci zariadi. Odcitujem tu slová mladíkov, ktorým hrozí rozpálená pec. Na námietku, nech ich ten Boh, v ktorého veria, zachráni, odpovedajú: „Či nás Boh môže vytrhnúť z rozpálenej pece a z tvojich rúk, kráľu, oslobodiť nás, a či nie, vedz, kráľu, že tvojich bohov si nectíme a zlatej soche, ktorú si postavil, sa neklaníme!“ (Dan 3,17) Tu je príležitosť hovoriť so žiakmi o správnej predstave o Bohu, ktorú máme. Môžeme v nich formovať správny obraz Boha, ktorý je Otcom, ktorý je pri nás, ale ktorý nie je pomocníkom len pre prípad núdze, alebo akýsi „džin zo zázračnej lampy“, aby riešil naše problémy. Môžeme so žiakmi hovoriť o tom, že našu vieru máme žiť aj v prostredí, ktoré je apatické alebo až nepriateľské voči viere. Vidíme to na Danielovi, na Sudcoch..., povzbudzovať ich, aby boli svedkami viery v rodine, v škole, v partii...

Napokon List Efezanom nám taktiež hovorí, ako Pavol povzbudzuje kresťanov, aby žili svoju vieru v rôznych životných povolaniach (otcovia, matky, deti...). Efez bolo veľké pohanské mesto s množstvom rôznych kultov bohov. Uprostred takého sveta kresťania majú žiť ako svetlo sveta a soľ zeme.

Pri príprave na biblickú olympiádu diskutujeme so žiakmi nielen o poznatkoch, ale aj o tom, čo ich oslovilo, v čom ich Božie slovo povzbudzuje, napomína, vyzýva k zmene. Učme ich klásť prečítanému textu otázky, premýšľať, pýtať sa, rozmyšľať. Iste, je dôležité poznať aj vtedajšie historické, kultúrne, sociálne pomery, ale prosím, neskončíme len pri tom. Mladí ľudia sú schopní porozumieť biblickému posolstvu, ale potrebujú vidieť aj na tých, ktorí ich vedú, že rovnako vážne berieme Sväté písmo, že sa usilujeme podľa neho žiť.